

Katarzyna Drozd

Warszawa

Ruski Makisma Hareckiego: Kilka uwag o języku narracji i konstrukcji opowiadania

Maksim Harecki niewątpliwie przyczynił się do rozwoju białoruskiej prozy na początku XX wieku. Walery Maksimowicz następująco ocenił znaczenie M. Hareckiego w białoruskim procesie literackim: „У грамадска-літаратурным працэсе пачатку XX ст. творчасць М. Гарэцкага займае адно з першых месцаў. З імем і лёсам пісьменніка звязана цэлая эпоха ў літаратуры – эпоха кардынальнага перагляду грамадскіх і эстэтычных пазіцый, пераацэнкі каштоўнасцяў, існавання мноства пунктаў погляду на адну і тую ж праблему, палемічнасці, суровай крытычнасці і патрабавальнасці пісьменнікаў у адносінах да рэчаіснасці і да самога чалавека”¹.

M. Harecki wzbogacił białoruską literaturę zarówno o tematykę wojenną jak i nowy typ bohatera². Tematyka wojenna wynikała bezpośrednio z doświadczeń samego autora, który w latach 1914–1917 walczył na frontach I wojny światowej³. Badacze twórczości M. Hareckiego w nurcie wojennym podkreślają ostrą krytykę walki zbrojnej, a także wysoki humanitaryzm autora w sposobie przedstawienia stron konfliktu, w tym zaznaczenie, że ofiarą wojny jest każda z walczących stron⁴. Warto przywołać słowa Iwana Czyhryna, który pisał: „Вайна ў творах на ваенную тэму пісалася Максімам Гарэцкім з пункту гледжання на яе беларускага народа, ягонага лёсу ў мінулым і на канкрэтным гістарычным рубяжы, успрымалася і ацэньвалася вачамі сапраўднага прадстаўніка народа”⁵.

Taki punkt widzenia twórczości M. Hareckiego uzasadnia w pewnej mierze sposób doboru przez pisarza bohaterów, szczególnie w opowiadaniach o tematyce wojennej. Znajdziemy w nich bowiem specyficzny schemat polegający na tym, że osoby o różnym statusie społecznym (od chłopca w opowiadaniu *Litouski chutarok*, przez wysokiego rangą wojskowego w utworze

¹ В. М а к с і м о в і ч, *Беларускі мадэрнізм эстэтычная самаідэнтыфікацыя літаратуры пачатку XX стагоддзя*, Мінск 2001, с. 119.

² Patrz więcej: М. Г а р э ц к і, *Успаміны, артыкулы, дакументы*, Мінск 1983, с. 144.

³ А. А д а м о в і ч, *Класік беларускай літаратуры* [у:] М. Г а р э ц к і, *Збор твораў у чатырох тамах*, т. 1: *Апавяданні 1913–1930*, Мінск 1984, с. 11.

⁴ Patrz więcej: Д. Б у г а ё ў, *Максім Гарэцкі*, Мінск 2003, с. 119–122.

⁵ І. Ч ы г р ы н, *Паміж былым і будучым: Проза Максіма Гарэцкага*, Мінск 2003, с. 60.

Generał, aż po szeregowego żołnierza w opowiadaniu *Ruski*) przedstawione są na tle wydarzeń wojennych. Zmieniają się więc bohaterowie, okoliczności zaś – I wojna światowa – pozostają stałe.

Zgodnie z przywołaną wyżej tezą I. Czyhryna zróżnicowanie bohaterów służy przede wszystkim ukazaniu szerszej perspektywy oceny rzeczywistości, dokonywanej przez cały naród białoruski. W takim ujęciu owo zróżnicowanie ma charakter wtórny, bowiem motywem przewodnim utworów M. Hareckiego jest wojna i jej destrukcyjna siła. Warto zatem przyjrzyć się dokładniej tym utworom i zweryfikować zasadność tej tezy w oparciu o język opowiadania.

Do cyklu utworów wojennych M. Hareckiego zalicza się opowiadanie *Ruski* napisane w 1915 r. Należy zaznaczyć, że ze względu na bohatera jak i sposób jego przedstawienia szersze grono czytelnicze mogło zapoznać się z opowiadaniem dopiero w latach 70. XX wieku¹. W centrum utworu znajduje się żołnierz armii carskiej przebywający z powodu choroby w szpitalu. Bohater nie jest nazwany z imienia i nazwiska, identyfikowany jest tylko poprzez emblematyczną narodowość, którą sam w atakach choroby wykrzykuje oraz poprzez miejsce zamieszkania (Mohylewuszczyna). Pozwala to więc na wysunięcie wniosku, że autor tym samym zwraca uwagę na uniwersalność postaci i okoliczności, które wpłynęły na jej działanie, pozostając jednak w kręgu rzeczywistości rosyjskiej.

Warto jeszcze powrócić do emblematycznej narodowości nadanej bohaterowi przez Austriaka. Odzwierciedla bowiem ona postrzeganie żołnierzy armii carskiej – niezależnie od narodowości – jako masy, w zasadzie odnarodowionej. Odwołanie się Ruskiego, w scenach szpitalnych, do narzuconej mu narodowości może świadczyć o pogodzeniu się z takim spostrzeganiem bohatera przez innych.

Już w pierwszym akapicie zostaje przywołany powód hospitalizacji bohatera – choroba płuc. Ta wstępna informacja natychmiast zostaje poddana w wątpliwość i pojawia się sugestia potrzeby zmiany oddziału w przypadku tego pacjenta na oddział dla osób nerwowo chorych. Autor przy tym podkreśla, że słabość mężczyzny pozostaje w wyraźnym konflikcie z jego wyglądem, sugerującym doskonałą kondycję. Już tutaj ujawnia się więc podstawowa cecha narracji – kontrast, który stanowi główną oś konstrukcyjną opowiadania: „На выгляд гэта ёсць даволі здаровы мужчына. Ён сярэдняга росту, добрага складу, шыракаплечы, і грудзі ў яго звычайныя. На твары ніякай хваравітасці не відаць, – пэўна ж, калі ўважаць на тое, што чалавек прыехаў не з гасцей, а з акупаў. І толькі ў вачах гаротніка ё штосьці такое, што выдае цяжкую хваробу, і муку, і безнадзейнасць. Вочы ў яго праваліліся, зрабіліся маленькімі. Галоўнае ж, яны страшэнна змарнаваныя, нейкія змятыя, сцёртыя. Трэба прыгледзецца да іх, і тады відаць у іх боль”².

¹ А. А д а м о в і ч, „Браму скаргаў сваіх адчыняю...”, Мінск 1980, s. 66–67.

² М. Г а р э ц к і, *Рускі* [у:] М. Г а р э ц к і, *Збор твораў у чатырох тамах*, т. 1: *Апавяданні 1913–1930*, Мінск 1984, с. 154–155.

Epitety, użyte przez M. Hareckiego do określenia wyrazu oczu, są nietypowe dla tego typu opisów (zmięte, starte). Autor celowo wykorzystuje określenia z innego obszaru użycia, by uwydatnić i podkreślić brak chęci do życia bohatera. Ciekawe jest także skupienie uwagi autora na ogólnym wyglądzie zewnętrznym bohatera i skonstruowanie go właśnie z wyrazem oczu. To oczom kultura nadaje wyjątkową rolę ze względu między innymi na fakt, że pozostają tylko w ograniczonym stopniu kontrolowane przez człowieka. Z oczami związane jest także przekonanie, że są odbiciem duszy człowieka, prawdziwym lustrem, w którym można dojrzeć prawdę o nim samym. M. Harecki wydaje się potwierdzać tę tezę.

W oparciu o kontrast M. Harecki opisuje również cechy charakteru Ruskiego, podkreślając jego naturalne predyspozycje i zarazem przeciętność. Po raz kolejny więc autor, akcentując cechy bohatera nie wyróżniające go spośród innych osób, zwraca uwagę na uniwersalność postawy i fakt, że takim bohaterem może być każdy, kto podobnie jak Ruski znajdzie się w określonych okolicznościach. Założenie munduru w związku z mobilizacją nie wpłynęło na zmianę naturalnych predyspozycji Ruskiego. Zmiana okoliczności życiowych nie spowodowała przemiany w bohaterze. Ekstremalne warunki wojenne nie wydobyły z Ruskiego umiejętności dostosowania się do nowej sytuacji. Z informacji podanej przez autora wynika, że Ruski powinien dostosować się do nowych warunków: „З пэўнасцю можна сказаць, што да вайны, лепей кажучы, да мабілізацыі – Рускі быў звычайным земляробам Магілёўскае губерні: быў здаровы, але крышку павольны; здольны ад прыроды, але цёмны, грубы. Апануты па-салдацку, ён нічым не змяніўся, толькі прытарнаваўся да свайго новага жыцця”¹.

To właśnie niezdolność dostosowania się do warunków wojennych, porzucenia dawnego trybu życia i dysonans pomiędzy oczekiwaniami przełożonych i innych żołnierzy pośrednio pchnął bohatera do tragicznego w skutkach czynu. M. Harecki przywołując obrazki z życia, jakie wiódł Ruski do momentu mobilizacji, podkreśla jego przywiązanie do ziemi, oddanie czynnościom rolniczym, wręcz pasję i satysfakcję z ich wykonywania. Wojna odebrała to człowiekowi i zmusiła do adaptacji w nowych warunkach. Jednak, jak widać z toku wydarzeń opowiadania, nie każdy jest w stanie dostosować się do zmian, jakie zaszły na skutek wojny. Czynności, którym oddaje się Ruski podczas postoju jego oddziału, świadczą o tęsknocie za utraconym spokojem i dotychczasowym życiem: „І на пазіцыі, у часе доўгага і спакойнага стаяння ў зацішкі малаважнага фронту, болей за другіх сваіх таварышаў любіў Рускі туляцца па пустых, кінутых сялянскіх дварах і поркацца там шукаючы пажытку.

Увечары, першым змрокам, ішоў ён цягацца па зрытым акопамі палях, знаходзіў пустое бульбянішча – капаўся там сваёю маленькаю пехацінскаю лапатачкаю дзеля якога дзесятку непадабранах гаспадаром і свіннямі бульбін”².

¹ *Ibidem*, s. 155.

² *Ibidem*.

W przytoczonym powyżej fragmencie zwracają uwagę określenia charakteryzujące aktualne położenie oddziału. M. Harecki z jednej strony poprzez użycie wyrazów „доўгае і спакойнае стаянне ў зацішцы” („długi i spokojny postój w zaciszu”) podkreśla przerwę w działaniach wojennych i ciszę, jaka jej towarzyszy, co jest nietypowe jak na warunki wojenne. Natomiast zestawienie wyrazów „малаважны фронт” („małoważny front”) jest bezpośrednią oceną dotyczącą wojny wypowiedzianą mimo że przez narratora, to z perspektywy właśnie takich osób, jak Ruski, które oderwano od codziennych obowiązków i zmuszono do radykalnej zmiany dotychczasowego życia i sposobu myślenia¹. Z drugiej zaś wieczorne czynności, jakim oddaje się bohater, świadczą o tęsknocie za utraconym dotychczasowym trybem życia i brakiem zainteresowania z jego strony wojną. Ponadto bezludna przestrzeń w wymiarze wojennym obrazuje konsekwencje walk. Puste, opuszczone pola, po których włóczy się Ruski, są bezpośrednim świadectwem niedawno rozegranych walk i przechodzącego frontu. Ludność cywilna w obawie o własne życie opuściła domostwa. Cisza i pusty krajobraz w tym fragmencie wymownie oddają tragedię położenia mieszkańców terenów objętych działaniami wojennym. Mimo że w utworze nie ma bezpośrednio walk, nie padają strzały, poza tym jednym oddanym przez Ruskiego, a wojna wydaje się odległa i abstrakcyjna, to jej ciężar, poprzez język narracji, cały czas jest obecny. Użycie zaś przez bohatera narzędzi o innym przeznaczeniu niż rolnicze potęgują uczucie tęsknoty za utraconym życiem. Forma deminutywna nazw tychże narzędzi stwarza kontrast pomiędzy ich rzeczywistym przeznaczeniem a zastosowaniem w polu. Do pracy na roli wymagane jest odpowiednio dobrane oprzyrządowanie. Posłużenie się przez Ruskiego narzędziami wziętymi z oddziału do prac na polu podkreśla tylko jego tęsknotę za pracą na roli.

Silna więź łącząca bohatera z ziemią i spowodowane tym zachowanie jest przyczyną braku akceptacji przez innych żołnierzy z oddziału. Mimo wykluczenia z grupy Ruski nie zmienił swoich nawyków: „Хаця яму за гэта дакаралі, не кідаў свайго блукання ў цёмным полі, і тая памаўзлівасць згубіла яго”².

Użyty powyżej czasownik „блукать” świadczy o potrzebie kontaktu z rzeczami, które stanowią namiastkę życia prowadzonego do momentu mobilizacji. Właśnie potrzeba obcowania z ziemią, doglądania pola jest jednym z elementów, które przyczyniają się do tragedii bohatera. Ruski, codziennie spacerując po polach, z jednej strony choć na trochę obcuje

¹ Nasuwa się tu analogia z utworem M. Hareckiego *На імперыялістычнай вайне*, gdzie główny bohater wprost stawia pytanie, jakie korzyści odniesie jego kraj walcząc w imię cudzych interesów: „Усё гэта цяпер згіне, як згіну, можа, і я сам... ва славу... ва славу... чаго? Вызвалення «малых» народаў? А ці вызваліцца мой народ? Што яму дасць гэтая вайна? Лепей не думаць...” Patrz: M. Г а р э ц к і, *На імперыялістычнай вайне (Запіскі салдата 2-й батарэі Н-скай артылерыйскай брыгады Лявона Задумы)* [у:] М. Г а р э ц к і, *Збор твораў у чатырох тамах*, т. 3, Мінск 1984, с. 136.

² М. Г а р э ц к і, *Рускі...*, с. 155.

z namiastką utraconej rzeczywistości. Z drugiej zaś wojna towarzyszy bohaterowi poprzez odczuwany strach z powodu oddalenia się od oddziału i tym samym narażenia się na spotkanie z wrogiem: „Троху спалоханы, асцярожна плёўся ён назад, заткнуўшы лапатачку за пояс і маючы ў адной руцэ кацялок з накапанаю бульбаю, а ў другой – стрэльбу на ўсякую неспадзяванку”¹.

Poprzez przedmioty, w jakie został wyposażony bohater, M. Harecki oddaje jego rozdarcie i sprzeczność pomiędzy tym, czego pragnie – życie rolnika – i tym, co wymuszają okoliczności wojenne. Stąd też ziemniak – jako płód ziemi w jednym ręku, a strzelba jako atrybut wojny – w drugim.

Przyspieszenie akcji następuje w momencie spotkania Ruskiego z żołnierzem wrogiej armii – Austriakiem. W nieoczekiwanym spotkaniu zwraca uwagę cała gama uczuć, którą przeżywają obaj żołnierze w bardzo krótkim czasie. Od strachu po próbę zdobycia wzajemnego zaufania. M. Harecki przeżywane skrajne emocje oddaje poprzez czasowniki („прысели” – „usiedli”), epitety („лагодна” – „łagodnie”, „смела” – „śmiało”), a także znaki interpunkcyjne takie jak wykrzykniki i wielokropki ilustrujące przeżywane emocje: „Толькі ўзняўся ён на невялічкі ўзгорчак, як знянацку ашаламеў: перад ім стаяў аўстрыяк... Абодва разам прысели да зямлі: Рускі прысеў ад страху, а той, мусіць, таксама. Дзелася адзін момант, а здалося дужа доўга. Аўстрыяк тады першы кажа:

– Руський! Я маю горілку...

– Я табе нічога не заблю! – адказаў Рускі зусім лагодна і смела ўстаў і пайшоў да яго бліжэй”².

Niezwykle ciekawym fragmentem z punktu widzenia języka narracji jest opis zachowania żołnierzy dwóch wrogich armii. W opisie tym M. Harecki również posłużył się kontrastem, który wynika z języka ciała żołnierzy a określeniami użytymi do nazwania Austriaka i Ruskiego. Niewątpliwie sprzeczność ta ma na celu podkreślenie, że osoby te są dla siebie wrogami, ponieważ tak ułożyły się okoliczności i zdecydował przypadek. Wojna z góry wymusza wzajemną wrogość i ślepe posłuszeństwo zwierzchnikom, by móc bez zastanowienia realizować rozkazy i w imię ich zbijać rzekomych wrogów: „Аўстрыяка таксама падняўся, разы два ступіў і падаў руку. Ворарі прывіталіся, як даўныя сябры. Потым ізноў селі, толькі ўжо побач – і стрэльбы паклалі, кожны пры сваім баку”³.

Zwraca także uwagę zachowanie żołnierzy. Komunikacja werbalna w pewien sposób jest utrudniona⁴, ale podzielenie się wódką, chlebem i tytoniem w warunkach wojennych jest niewątpliwie gestem życzliwości. Były

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, s. 155–156.

⁴ Jak zwraca uwagę Aleś Makarewicz, tytułowy bohater jest Białorusinem, zaś spotkany żołnierz wrogiej armii to Ukrainiec: „Тут адзін – украінец, а другі – беларус; кожны з іх быў падданым чужой для яго дзяржавы, змагаўся за чужыя для яго народа палітычныя інтарэсы”. Patrz: А. Макарэвіч, *Праблема жанравых мадыфікацый у беларускай прозе XIX – пачатку XX ст.*, Мінск 1999, s. 123.

bowiem to niezwykle cenne towary. Żołnierze więc nie wykazują względem siebie wrogości, a wręcz przeciwnie – zrozumienie i współczucie z okoliczności, w jakich się spotkali: „Хаця блізу зусім не гаманілі, бо языкі варочаліся туга, дый мала чаго яны разумелі ў словах той таго, але так выйшла неўзабаве, што выпілі аўстрыякаву гарэлку, заелі яго падсітным хлебцам і закурылі па кручонцы з махоркі Рускага. Гарэлкі было – адно толькі званне: па чарцы, можа, ці па дзве на брата. Пілі нагбом – спярша аўстрыяк, а тады Рускі. Калі зрабілі ўсё і трэба было расхадзіцца, пачулі нейкую прыкрасць”¹.

Punktem zwrotnym we wzajemnej relacji jest właśnie moment rozstania. Jednocześnie M. Harecki wprowadza do narracji niepokój wynikający z kontrastu pomiędzy deklaracją żołnierzy a zachowaniem Ruskiego, a także nagłym i niespodziewanym strachem Austriaka. Wypadkowa tych elementów jest zwiastunem tragedii, która niebawem się rozegra: „Аўстрыяк быццам трохі, нябачна, замаркоціўся. Але падаў руку. Рускі паціснуў яе. І звярнуліся ў свае бакі.

Аўстрыяк адыходзіў шпарчэй. Рускі павалюхаў марудна і няскладна, як мядзведзь”².

W narracji wraz z analizą sytuacji, w jakiej się znalazł Ruski, związaną z koniecznością rozstania, pojawiają się czasowniki. Ich rolą jest nie tylko dynamizacja akcji, lecz także zaakcentowanie, że myśl zrodzona w głowie Ruskiego pojawiła się nagle, a przecież wspomniane było w opisie charakteru, że jest to osoba nie należąca do bystrych, raczej o powolnych procesach myślowych. Wydarzenia od tego momentu rozgrywają się niezwykle szybko: „Ён хапаўся ўцяміць, ці ўсё добра ён рабіў. І калі раптам бліснула яму ў галаве, і ён, каб не спазніцца і каб пасля не шкадаваць, што быў варонаю, ён, ужо ступіўшы разоў дзесяць, сказаў сам сабе: «Э, што ж я за ваяка». І не сказаў, толькі бліснула яму так у галаве... Павярнуўся, злаяжыўся стрэльбаю і без дум паціснуў пальцам:

– Так!”³

Czasowniki dominują także w opisie śmierci Austriaka. M. Harecki oddaje tym samym nieodwracalne zmiany zachodzące w człowieku po postrzale, które w konsekwencji prowadzą do śmierci. Podkreśla utratę kontroli nad własnym ciałem. Mimo że czasowniki zazwyczaj dynamizują opis, tutaj – w chwilach dzielących Austriaka od śmierci – zatrzymują kadr. Ukazują powoli, sekunda po sekundzie, agonię: „Аўстрыяк спачатку зарыўся носам і бразнуў бляшчанаю пляшкаю, з якой пілі гарэлку, аб сваю стрэльбу. Потым перавярнуўся дагары тварам – і вельмі жалосна і з працягам застагнаў”⁴.

Warto zwrócić uwagę na ostatnie słowa wypowiedziane przez umierającego Austriaka, który wspomina o żonie i dzieciach. Wypowiedzi tej

¹ М. Г а р э ц к і, *Рускі...*, s. 156.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

товаришом емоції, oddane poprzez wielokropki, które świadczą także o trudności, z jaką słowa te są artykułowane. M. Harecki tym samym pokazuje konsekwencje wojny. Tragedia wojny to nie tylko śmierć osób, które zginęły na skutek walk, to także dramat pozostawionych rodzin. Walczący żołnierze na froncie to synowie, ojcowie, mężowie: „Што ж цій москаль наробив... Застанэцца мая жынка і дзіты...

Безнадзейная крыўда чулася ад яго; апошнія словы ледзь выдыхнуў, бо ўжо канаў. Раскінуў рукі і ногі”¹.

W zachowaniu Ruskiego po śmierci Austriaka można dostrzec zapowiedź problemów psychicznych. Z jednej strony przeszukuje rzeczy Austriaka w poszukiwaniu cennych w warunkach wojennych przedmiotów. Tym samym więc wyraża swój stosunek do zabitego, brak współczucia i dystans do śmierci na wojnie. Z drugiej zaś czynności, jakie wykonuje po znalezieniu listu – a więc przedmiotu podkreślającego wymiar ludzki, bo odwołującego się do uczuć i tego, co zabrała mobilizacja – świadczą o utracie pewności siebie i przeżywanych rozterkach. Wydaje się, że poprzez znaleziony list Ruski dostrzegł człowieka w Austriaku: „Рускі перахрысціўся над мёртвым і палез у яго кішэню ў штанах. Выцягнуў адтуль пакамечаны ад доўгага часу і замаслены ліст у канверце. Болей нічога не было, і ён расчаравана ці незадаволена падраў яго на колькі частак. Абдумаўшыся, падняў іх з зямлі, каб пасля скурыць. І зноў кінуў. Аж рукі трохі дрыжэлі, і было брыдка, што так блазнуе, быццам не ворага забіў, а якога свайго. Смялей памацаў у яго за пазухаю, ува ўсіх кішэнях і ў шапцы і ізноў нічога добрага не знайшоў. Аглядаючы яго боты, ці варта здзіраць, глянуў незнарок у цямноту ночы, спалохаўся...”².

Zabicie Austriaka przyczyniło się do zmiany w postawie Ruskiego. Pobudki, którymi kierował się pociągając za spust, a więc chęć zaimponowania kolegom z oddziału, zmiana wizerunku w ich oczach okazały się złudne. Ruskiego posądzono o znalezienie broni, a nie zastrzelenie wroga. Sam zaś czyn spowodował porzucenie przez Ruskiego dotychczasowego chodzenia po polach. Przestał więc robić to, co sprawiało mu przyjemność, co do momentu mobilizacji było całym jego życiem. Wojna i decyzja, którą wymusiła okazała się tragiczna w konsekwencjach. Przejawem braku akceptacji własnego działania jest układanie się przez Ruskiego w pozycji analogicznej do zabitego Austriaka³: “Толькі чалавек з гэтага часу перамяніўся. Быў дужа маркотны, кінуў брадзіць па дварах і бульбоўніках, упадабаў ляжаць на зямлі з раскінутымі нагамі і рукамі...”⁴.

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*, s. 157.

³ A. Makarewicz zachowanie Ruskiego skomentował następująco: “У свядомасці Рускага, магчыма, узнікае і іншы вобраз: ён уяўляе сябе на судзе. У кожным асобным кантэкстуальным выпадку ўяўлення суд можа быць розным: суд свядомасці «аўстрыяка», суд уласнага сумлення, Божы суд і інш. На гэтым судзе Рускі, канстатуючы сваю прыналежнасць да дзяржавы, якая выпхнула яго на вайну, даказвае, што інакш ён зрабіць не мог: не атрымалася адпусціць «аўстрыяка», бо ён усё ж бачыўся яму ворагам”. Patrz: A. Макарэвіч, *op.cit.*, s. 122.

⁴ М. Г а р э ц к і, *Рускі...*, s. 157.

W opowiadaniu podkreślony jest także stosunek lekarzy do objawów choroby u Ruskiego. Medycy lekceważą objawy psychiczne koncentrując się tylko na płucach, bądź też zarzucając symulację choroby. Tym samym człowiek z piętnem wojny wyrytym w psychice pozostaje sam. Leczone są tylko fizyczne skutki zachowania Ruskiego, ale nikt nie zagłębia się, gdzie leży przyczyna takiego stanu. Kilkukrotne powtórzenie słów, jakimi bohater został nazwany przez Austriaka świadczy o emocjach, które towarzyszą wypowiedzi i ograniczonej świadomości. Odwołanie się do narodowości wydaje się też usprawiedliwieniem zbrodni. Austriak – Ruski to w końcu wrogość a więc zabójstwo w warunkach wojennych nie jest przestępstwem¹: „Другі доктар, старшы, на прозвішча Квяткоўскі, а родам, як кажуць, з-пад Баранавіч, старанна лечыць яму грудзі рознымі ўдыханнямі і паветранымі ваннамі, а на яго нервы зважае мала і быццам не чуе, калі таго пачынае забіраць хвароба:

– Я рускі! Я рускі! Рускі, рускі!..

– Ну-ну-ну, гэта не столь важна, – гаворыць старшы доктар Рускаму, пераходзячы на другіх хворых і раненых”².

Warto zwrócić uwagę na narratora występującego w opowiadaniu zaznaczającego swoją obecność pod koniec utworu. Jest to narrator wypowiadający się w 1 os. liczby pojedynczej, naoczny świadek wydarzeń odbywających się w szpitalu³. Narrator wypowiada negatywną ocenę dotyczącą zachowania Ruskiego. Tym samym podkreśla, że człowiek powinien, bez względu na okoliczności, kierować się sumieniem, ponieważ jedna zła decyzja może przekreślić dotychczasowe życie i wpłynąć na przyszłość. To także przestroga, że każdy wybór dokonany tu i teraz ma swoje konsekwencje

¹ Na aspekt wykrzykiwanej narodowości zwraca uwagę M. Muszynski: “Салдат спрабуе апраўдацца перад самім сабой, суцішыць дакоры сумлення. <...> Гэтым воклічам хворы хоча далучыць сябе да тых, хто ваюе за Расею-матухну, «за веру, цара і айчыну», хто бароніць яе інтарэсы. Асабістая, персанальная віна салдата тут як бы падзелена на ўсіх воінаў рускай арміі пароўну. Яна становіцца віной калектыўнай”. Patrz: M. Мушынскі, *Максім Гарэцкі* [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX ст. у 4 тамах*, пад рэд. І. Навуменкі, т. 1, Мінск 2003, с. 390.

² М. Гарэцкі, *Рускі...*, с. 157.

³ O narratorze i typie narracji wspomniany już A. Makarewicz pisał: “У *Рускім* форма адлюстравання рэчаіснасці апасродкаваная: праз расповед апавядальніка, які назірае вынікі анамальнага праяўлення псіхікі, што раструшчана ваеннай рэчаіснасцю. Апавядальнік, які назірае вынікі негатыўнага псіхічнага зруху ў свядомасці “хворага на грудзі салдата-беларуса”, пераказвае здарэнне, якое з’явілася прычынай псіхічнай неўраўнаважанасці гэтага салдата. <...> Рэтраспектыўныя эпізоды маюць выразную кампазіцыйную будову: непасрэдная перадрэтраспектыўная характарыстыка Рускага, экспазіцыйная частка (перадгісторыя), рэтраспектыўнае разгортванне гісторыі і яе фінал. Але такія падзейная выразнасць і кароткасць гісторыі маюць пэўнуюсэнсавую зацёмненасць, якая з’яўляецца прычынай недагаворанасці, нявыказанасці і аб’ектыўнай невыказанасці з боку першаапавядальніка. Расказчыку гэтай гісторыі вядома аб ёй не больш таго, што ён распавёў, бо ён мае мінімум рэтраспектыўнай інфармацыі, атрыманай ад непасрэднага ўтваральніка і ўдзельніка гісторыі”. Patrz: A. Макаревіч, *op.cit.*, с. 121–122.

w przyszłości: “Я на свае вушы чуў ад Рускага аб тым, як ён забіў беднага аўстрыяка, і спярша таксама не паверыў: ці мала хітрых бестый бывае паміж салдат”¹.

Z poczynionej analizy wynika, że M. Harecki nie tylko pokazuje tragedię wojny w wymiarze biorących w niej udział żołnierzy. Postawa Ruskiego i jego wybór pośrednio dokonany pod wpływem presji otoczenia świadczy o złożonych relacjach panujących w armii, gdzie człowiek musiał zmierzyć się z tęsknotą za domem, ale także z nowym środowiskiem, w jakim się znalazł, nie zawsze mu sprzyjającym. Wojna więc i konsekwencje, jakie niesie, zostaje oczywiście potępiona. Równie silnie zarysowany jest problem przywiązania chłopca do ziemi i prowadzonego trybu życia². Ruski jest gospodarzem i tylko kontakt z ziemią daje mu poczucie bezpieczeństwa i stabilizacji. Wojna odebrała mu to, co kochał robić i potrafił robić. Mimo zmiany warunków życia i ekstremalnej sytuacji, w jakiej się znalazł, nie zdołał porzucić swych przyzwyczajeń narażając się tym samym na drwiny ze strony kolegów. Brak poczucia akceptacji i bezpieczeństwa z kolei pośrednio pchnął go do zabójstwa – choć żołnierza wrogiej armii, to przedstawianego również jako ofiarę okoliczności, a nie żadnego zwycięstwa wroga.

Katarzyna Drozd

Russian by Maxim Harecki: a Few Remarks about the Language and Structure of the Story

A b s t r a c t

Maksim Haretski had a big influence on the development of Belarusian prose of the early twentieth century, among others, by enriching the subject of both war and a new type of hero. The war theme stemmed directly from the experience of the author himself, who in the years 1914–1917 fought on the fronts of World War I. In the short story *Russian* written in 1915 the author shows the mentality of a peasant, his attachment to the land and lack of skills to adapt to the new reality of war, all seen against the extreme conditions of war. All these factors affect the dramatic decision of the hero and contribute to the tragedy. Even though there is no direct description of combat in the story, the language of the narration makes the topic of war constantly present. Using contrast, not only did the author assess the war negatively, but he also managed to above all present the complexity of the human psyche and the motivation behind certain actions.

¹ М. Гарэцкі, *Рускі...*, с. 157–158.

² M. Harecki interesował się problemami wsi. Wielokrotnie wieś i chłopci byli przedmiotem analizy jego utworów: “Вёска была для Гарэцкага ўсім – пакутамі і радасцю, цемраю і святлом, прыніжанай, забітай і праўдашукальніцай. І яе, лічыў ён, трэба абараняць, выводзіць у людзі, у шырокі свет, на шлях волі і творчасці”. Patrz: М. Лазарук, А. Семяновіч, *Гісторыя беларускай літаратуры. XIX – пачатак XX ст.*, Мінск 1998, с. 493.